

Рецензия

от доц. д-р Добромир Григоров Григоров,
преподавател във Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“
на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки,
професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия
и Австралия (славянски литератури)

Автор: Мария Георгиева Чорбаджиева

Тема: „Историческа действителност и художествена фикция в романите „Войната
със саламандрите“ от Карел Чапек и „Банкет в Блитва“ от Мирослав Кърлежа“

Научен ръководител: доц. д-р Анжелина Пенчева, Югозападен университет
„Неофит Рилски“ – Благоевград

Авторката на дисертацията Мария Чорбаджиева е докторантка в редовна форма на обучение в ЮЗУ „Неофит Рилски“ с научен ръководител доц д-р Анжелина Пенчева. За целите на процедурата по защитата на дисертационния труд докторантката е представила дисертацията си, автореферат, както и останалите необходими документи. Публикациите на Мария Чорбаджиева по темата на дисертацията са пет (четири на български език и една на английски език), представени са на научни конференции у нас и в Чехия и са отпечатани в изданията от научните форуми.

Представеният дисертационен труд се състои от увод, пет глави, заключение, библиография, състояща се от два раздела (цитирана и използвана литература) и списък на публикациите. Библиографията съдържа по-голямата част от основните монографични изследвания върху творчеството на К. Чапек и М. Кърлежа.

Уводът описва намеренията на изследването, като в неговия център са романите „Войната на саламандрите“ на Карел Чапек и „Банкет в Блитва“ на Мирослав Кърлежа. Първата цел на работата е описанието на контекста, в който се появяват двете литературни произведения, както и тяхната критическа рецепция. Като втора цел е посочено разпознаването на спецификите на двата романа, които доказват тяхното новаторство като жанрова структура и избор на наративна стратегия, а третата основна

цел, посочена в доктората, е разпознаването на универсалното и актуалното в системата от етични стойности, на които се опират избраните художествени произведения. В уводната част също така се определя функцията на нехудожествените текстове на К. Чапек и М. Кърлежа като паратекст, който допълва интерпретацията.

Основните понятия, с които в първа глава се анализират чешкия и хърватския роман, са жанрът, националната литература и системата от художествени топоси. Дисертацията се насочва към актуализациите на двете произведения, към променящата се читателска среда, която с охота се връща към интенциите на романите и непрекъснато ги разпознава като важни за различни следващи рецептивни и социокултурни ситуации. Изложението описва пестеливо литературно-историческите сюжети на появата на двете сравнявани произведения. Тезата на дисертацията, че двата изследвани текста надскачат „затворените категории“ (с. 18-19) на времето на тяхното написване, а също така успяват да насочат читателското внимание към проблема за трансформацията и битуването на определени стойности в различни политически и обществени условности, не е подкрепена с необходимите доказателства за съотношението между актуалните и универсалните категории. С други думи, на заден план остават променливите читателски нагласи, които бележат историята на четенето на К. Чапек и М. Кърлежа. В тази глава дисертантката обаче сполучливо определя национално литературното като специфична среда от предпоставки за появата на изследваните произведения, като среда, която обяснява тяхната генеалогия. За съжаление специфичното в националната литературна среда и нейните актуални стойности не е предмет на анализа, като се има предвид, че отношението на двамата писатели спрямо идеята за принадлежност, респ. непринадлежност към националното изкуство ни позволява да различим локално/регионално значимото от актуалното извън контекста на създаването на литературното произведение.

Дисертационния труд се отказва от подробната литературно-историческа реконструкция с намерението да се острани спрямо момента на появата на литературните произведения, но от своя страна не се отказва от привилегията да се самоопредели като нова актуализация на две класически литературни произведения. Това наблюдение върху дисертацията произтича от избора на рецептивната теоретична рамка, и по-конкретно – от позоваването на Волфганг Изер и неговата равносметка, която обобщава резултатите от работата на изследователската група „Поетика и херменевтика“. Опитът за приложение на рецептивната естетика създава противоречие в логиката на

дисертационния текст, което се проявява в следното: ако прочитът на К. Чапек и М. Кърлежа се строи върху осъзнатата обусловеност на литературното от историческото време и характерните за него социокултурни идеологии, то отказът на дисертацията от вглеждането в първите читателски реакции обременява в голяма степен възможността изследването да разпознае всеки един по-късен прочит като необвързан с момента на появата на изследваните романи. Дисертацията поставя сама пред себе си трудно преодолимата пречка да означава обективни естетически стойности у К. Чапек и М. Кърлежа, както и да бъде една по-късна актуализация на техните произведения.

Втората глава на дисертацията коментира публицистиката на К. Чапек и М. Кърлежа в търсенето и означаването на намеренията на художествените текстове. Привличането на този паратекстов апарат има две предназначения. От една страна, Мария Чорбаджиева извежда на преден план етичните послания на двамата писатели, както и тяхната обществена ангажираност, и по този начин тълкува интенциите на изследваните романи в момента на тяхната поява. Този подход предполага риска да се припознае авторската интенция като интенция на текстовете и дисертацията не успява в пълна степен да го избегне. От друга страна, коментарите на К. Чапек и М. Кърлежа, в които дисертацията разпознава мотивите за написването на изследваните романи, помагат на изложението да опише сполучливо алегоричната литературна география във „Войната със саламадрите“ и „Банкет в Блитва“.

Една от най-сполучливите части на дисертационния текст – третата глава „Фикция и реалност – в словото на интелектуалците“ – съдържа най-много информация за момента на появата на анализирания произведения. Към отбелязаното дотук ще добавя също така предложената от докторантката връзка между наративната стратегия в изследваните романи и многообразието на жанровете „заемки“ в тях. От една страна, обусловеността на жанра с техниките на разказване позволява на дисертантката да опише и разпознае нефикционалните жанрове като съставни части в цялостта на романовата фикция (административни документи, епистолярна, журналистически и научни статии, фолклорни текстове, с. 26-32). От друга страна, поставянето на знак за равенство между наративната структура на художествения текст (съвкупността от техниките, чрез които достигаме до информацията, съдържаща се в художествения текст, и принципите на опосредстване на тази информация) с жанрово обусловената система от езикови изразни средства може да се възприеме като унифициране на две различни равнища на

художествено изразяване, чието съжителство в литературата невинаги е доказателство за тяхната идентичност.

Четвъртата и петата глава на дисертацията се фокусират върху художествените тропи и конструктивните принципи на антиутопията, разпознати в романите на К. Чапек и М. Кърлежа. В тези две части ще се спра върху понятията „фабула“ и „сюжет“, които са теоретичното основание на доктората да коментира света на художествените условности като сфера, в която се пренаписва реалноисторическото време. Дисертационният текст мисли художествената условност като пространство, в което реалността претърпява трансформации, като рефлексия на идеята за действителност. В този смисъл произведенията на М. Кърлежа и К. Чапек се определят като своеобразно „удвояване“ на действителност. Макар че не отрежда на художественото статута на производно понятие, което е пряко детерминирано от нефикционалното, идеята за удвояване на действителност косвено допуска частичното отъждествяване и унифициране на фикция и реалност. Вероятно затова дисертацията не се спира на работното съдържание, вложено в понятията сюжет и фабула. С други думи, Мария Чорбаджиева не посочва дали се опира на теорията на остранението, или на идеята за идентичното художествено въздействие на фабулата и сюжета, споделяна от Б. Томашевски, или разглежда фабулата като понятие, съотносимо към дискурса на равнището на изразяването. На места дисертацията обръща традиционното съотношение между фабула и сюжет, като подменя функционалните им характеристики: фабулата е неделима част от художествената структура, а сюжетите са суровия исторически материал, който рефлектират романите на К. Чапек и М. Кърлежа.

В допълнение на посоченото дотук ще добавя сполучливия избор на проблематиката и конкретните художествени текстове. Дисертацията показва добро познаване на изследвания емпиричен материал, както и познания върху чешката и хърватска литература и литературознание. Докторантката се насочва към сериозен въпрос (функцията и механизмите на литературно-историческата реконструкция в контекста на появата на литературното произведение), който занимава научната общност в множество академични центрове; освен това косвено засяга често дискутирания в социологията на изкуството проблем за обективните естетически стойности.

В заключение предлагам на почитаемото научното жури да присъди на Мария Чорбаджиева образователната и научна степен „доктор“ в професионалното направление

2.1. Филология и научната специалност „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (славянски литератури).

София, 23.01.2017 г.

доц. д-р Добромир Григоров